

DONALD P. RAJAN

GODINU
DANA U ŽIVOTU
STAROG
EGIPTA

LJUDI, OBREDI I SVAKODNEVICA
U ZEMLJI FARAONA

Prevod s engleskog
Dubravka Srečković Divković

 Laguna

Naslov originala

Donald P. Ryan

A YEAR IN THE LIFE OF ANCIENT EGYPT.

THE REAL LIVES OF THE PEOPLE WHO LIVED THERE

Copyright © 2022 by Donald P. Ryan

Translation copyright © 2026 za srpsko izdanje, LAGUNA

Rešenjem Republičkog geodetskog zavoda

06 broj: 034-01-1-218/2026

Data je saglasnost za izdavanje i stavljanje u promet
publikacije s kartografskim sadržajem:

Godinu dana u životu starog Egipta

*U spomen na Doroti Obajno Šelton,
Patrišu Čant Armstrong Rajan,
Širli Amdam Mekin i Kim Neselkvist*

SADRŽAJ

<i>Uvod</i>	13
1 Prvi mesec izlivanja reke	21
2 Drugi mesec izlivanja reke	36
3 Treći mesec izlivanja reke	54
4 Četvrti mesec izlivanja reke	69
5 Prvi mesec setve i rasta	83
6 Drugi mesec setve i rasta	97
7 Treći mesec setve i rasta	113
8 Četvrti mesec setve i rasta	129
9 Prvi mesec žetve	145

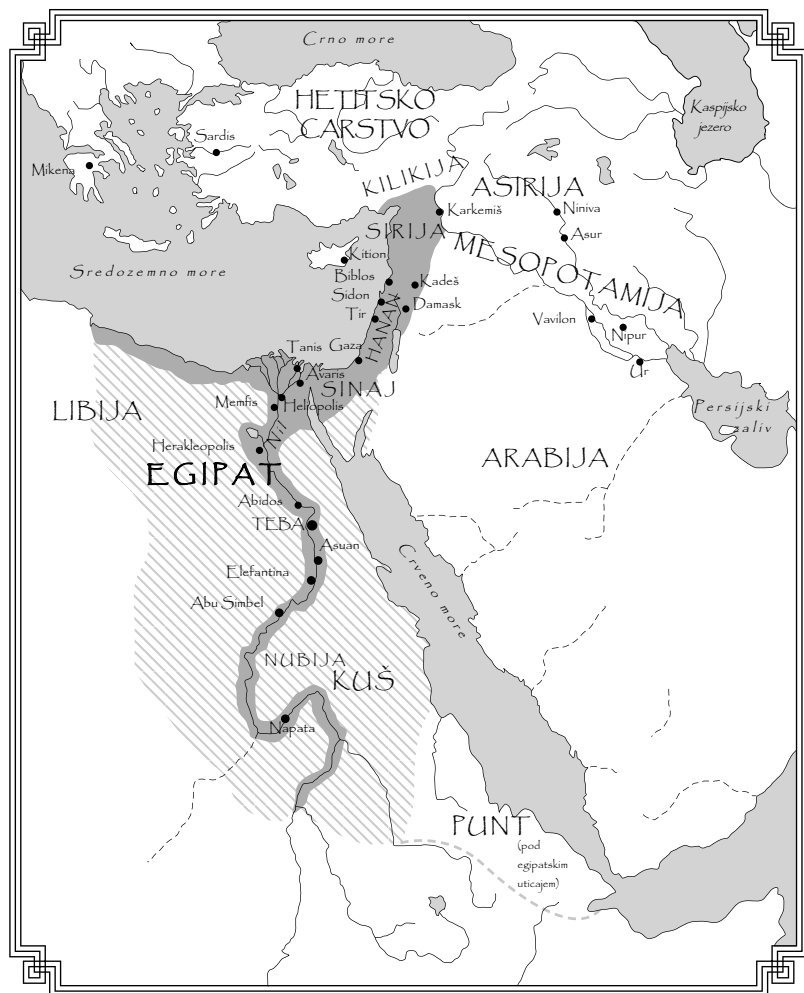
10	Drugi mesec žetve	163
11	Treći mesec žetve	177
12	Četvrti mesec žetve	192

<i>Epilog</i>	197
---------------------	-----

<i>Izjave zahvalnosti</i>	211
---------------------------------	-----

<i>Podaci o ilustracijama</i>	213
-------------------------------------	-----

<i>Bibliografija</i>	217
----------------------------	-----

EGIPATSKO CARSTVO
IX VVEKU P. N. E.

Hronologíja Egipta

Ranodinastički period	3000–2686. p. n. e.
Staro carstvo	2686–2160. p. n. e.
Prvi međuperiod	2160–2055. p. n. e.
Srednje carstvo	2055–1650. p. n. e.
Drugi međuperiod	1650–1550. p. n. e.
Novo carstvo	1550–1069. p. n. e.
Treći međuperiod	1069–664. p. n. e.
Pozni period	664–332. p. n. e.
Grčko-rimski period	332. p. n. e. – 395. n. e.

Uvod

Kad su posredi drevne kulture, Egipat, reklo bi se, i dan-danas poseduje neodoljivu draž. I u ovo moderno doba i dalje nas zadivljuje, zbunjuje i oduševljava ta civilizacija koja je cvetala oko tri hiljade godina, ali tragovi koje je ostavila i po kojima pokušavamo da rekonstruišemo njen nekadašnji sjaj krajnje su raznoliki i često čudnovati. Ova knjiga predstavlja kratki prikaz te zemlje u rasponu od dvanaest meseci, a on će nam pružiti priliku da vidimo život nekoliko njenih žitelja, od običnih ljudi do carskih glava. Odabrana tačka na vremenskoj pravoj jeste dvadeset šesta godina vladavine faraona Amenhotepa II (oko 1400. godine p. n. e.).

U ovoj našoj priči upoznaćemo ne samo Amenhotepa II i njegovu porodicu već i neke od mnogobrojnih njemu podređenih službenika, pripadnika džinovskog egipatskog birokratskog tela sačinjenog od upraviteljâ, vojnih lica i sveštenikâ. Iako su nam vladari, državni službenici i drugi predstavnici elite ostavili izvesne opipljive potvrde svojih dela, ne sme se ni na tren zaboraviti da su velika postignuća starih

Egipćana počivala na temelju izgrađenom od običnih ljudi, uključujući zemljoradnike, ribare, grnčare, zanatlije, ciglare i pivare, stanovnike koji su verovali da nad njihovom divnom zemljom bde i čuvaju je natprirodne sile.

Staroegipatska civilizacija je najverovatnije nastala negde oko 3000, tačnije oko 3050. godine pre nove ere, ukoliko reč „civilizacija“ definišemo kao kulturu sa odlikama onog što antropolozi nazivaju kompleksnim društvom. Te odlike često podrazumevaju vladara s podrškom hijerarhije službenika, razlike u bogatstvu među stanovništvom, specijaliste za posebne zanate, izgradnju velikih spomenika (po pravilu dvoraca i hramova), te sistem pisanja. Sami stari Egipćani tvrdili su da je njihova civilizacija započela političkim ujedinjenjem dva dela njihove ogromne zemlje: Gornjeg Egipta, koji je obuhvatao dolinu Nila na jugu, i Donjeg Egipta, koji je obuhvatao deltu Nila na severu.

Na osnovu prastarih izvora, egipatska istorija se tradicionalno delila na trideset dinastija, idealno grupisanih vladarskih loza, a dinastije su bile raspoređene u takozvane „periode“ i tri „carstva“, što nam omogućuje da odredimo vreme kad su živeli konkretni pojedinci i odigrali se konkretni događaji. „Carstva“ su bila razdoblja kad je Egipat bio ujedinjen, napredan i najrazvijeniji i kad su sagrađeni mnogi od onih velikih spomenika koji su poznati većini nas. „Međuperiodi“ i drugi „periodi“ bili su razdoblja nestabilnosti i/ili epizode tuđinske vladavine.

Staro carstvo (od oko 2686. do oko 2160. p. n. e.) najpoznatije je kao razdoblje kad su građene velike kamene piramide. Srednje carstvo (od oko 2055. do oko 1650. p. n. e.) smatra se klasičnim vekom procvata književnosti i umetnosti, dok je Novo carstvo (od oko 1550. do 1069. p. n. e.) doba imperije u kom je Egipat proširio vlast znatno izvan svojih granica, na područja na jugu i istoku. Period u koji je smeštena ova knjiga

pripada prvoj od tri dinastije Novog carstva – Osamnaestoje u sveukupnom nizu – i uistinu je bio jedno upečatljivo vreme. U njemu susrećemo neke neverovatne vladare, uključujući i faraone-ratnike, jednu ženu-faraona, jednog verskog jeretika na državnom prestolu, te takozvanog „cara-dečaka“ Tutankamona, a sve u doba ogromnog bogatstva. Osamnaesta dinastija je na vlast došla oko 1550. godine p. n. e., približno sredinom raspona od tri hiljade godina koliko je trajala egipatska civilizacija, a oko hiljadu godina nakon izgradnje slavne Velike piramide u Gizi i više od hiljadu godina pre nego što će na čelo države doći često romantizovana grčka vladarka Kleopatra.

Stari Egipćani su život organizovali prema kalendaru koji se nije mnogo razlikovao od onog koji većina ljudi koristi i danas. Imali su civilni godišnji kalendar koji se sastojao od dvanaest meseci u trajanju od po trideset dana, a svaki dan su delili na dvadeset četiri sata. Godina je bila podeljena na tri godišnja doba ili sezone u trajanju od četiri meseca, uz dodatnih pet dana kojima se dopunjavao prirodni godišnji ciklus od približno 365 dana. Godišnja doba su činile sezona izlivanja Nila (otprilike od sredine jula do sredine novembra), sezona setve i rasta (od sredine novembra do sredine marta) i sezona žetve (od sredine marta do sredine jula). Slično kao što je i danas, u mesecima koji su odgovarali našoj jeseni i zimi bilo je sasvim prijatno danju i možda pomalo hladno uveče. Vrućine su hvatale zalet u proleće, a letnji meseci su bili veoma vrela.

Pojedini događaji koji su se organizovali svake godine, poput verskih svetkovina, bili su vezani za posebne dane ili mesečeve mene u tačno određenom godišnjem dobu i mesecu. Kad je posredi identifikovanje određenih događaja, datumi su mogli biti označeni prema vladavini konkretnog

faraona, na primer: 15. godina, 3. mesec sezone setve i rasta, 5. dan, pod vladavinom veličanstva Tutmozisa III.

Nekoliko pojedinaca u ovoj knjizi istorijski su potvrđene ličnosti; među njima je, naravno, Amenhotep II, kao i njegova porodica, uključujući njegovog naslednika Tutmozisa IV, uz još nekoliko državnih službenika koji su prilično dobro poznati zahvaljujući sačuvanim spomenicima. Ostaje, međutim, činjenica da znamo vrlo malo pojedinosti o životu većine stanovništva, onih običnih pojedinaca koji su na svojim plećima nosili staroegipatsku civilizaciju. Iako su se faraoni na zidovima hramova i putem impresivnih kamenih kipova hvalisali svojim postignućima, a bogati državni službenici ostavljali trag o sebi pomoću sopstvenih kipova i oslikanih grobnica, obični zemljoradnici i zanatlije bili su nepismeni i živeli su i umirali bez ikakvih slavopojki, ali su svejedno bili apsolutno ključni element društva.

Veliki deo onog što znamo o toj kulturi potiče iz ostataka hramova i grobnica, verskih i posmrtnih spomenika izgrađenih da traju večno, no oni predstavljaju samo komadić života, a velikim delom potiču s juga Egipta, gde je prirodno okruženje povoljnije za opstanak arheoloških ostataka kroz vekove. Život u kućama od nepečene cigle na obalama Nila, koji te obale plavi svake godine, nije preterano obećavao dugoročni opstanak tih domova i sela u kakvima je stanovala većina Egipćana. Srećom, sačuvalo se nekoliko jedinstvenih naselja koja nam pružaju neke pojedinosti, a među njima je selo gde su živeli radnici zaposleni na izgradnji vladarskih grobnica u vreme Novog carstva, kao i još neka s namenom da olakšaju život onima koji su gradili piramide u ranijim periodima, pošto su sva bila locirana bezbedno daleko od poplava. Ukratko, naše znanje o životu u starom Egiptu donekle je neujednačeno i ne obuhvata kompletan uzorak čitavog društva.

Kako je stari Egipat bio kultura s pismom, namenjenim onima srazmerno malobrojnim koji su bili školovani da se njime služe, moderni izučavaoci su blagosloveni povelikim brojem natpisa i drugih dokumenata koji nam pružaju dragocen uvid u mnoge aspekte života u starom veku. Sposobnost da sada donekle tačno čitamo hijerogliffe i druga egipatska pisma pružila nam je određene informacije o istorijskim, ekonomskim, verskim i ličnim stvarima, a ujedno nam dopušta i da zavirimo u taj drevni duh i način razmišljanja. Egipтологи takođe imaju korisnu pomoć u zapažanjima stranih posetilaca zabeleženim u starom veku, naročito Grka i Rimljana, koji su pisali o svojim doživljajima u Egiptu, premda je to bilo mnogo vekova posle vremena opisanog u ovoj knjizi.

Veliki deo onoga što se događa u ovoj našoj godinu dana dugoj priči odigrava se u dva najznačajnija egipatska grada: drevnoj prestonici Memfisu, u blizini današnjeg Kaira, i u mnogo južnijoj Tebi, gradu dubokog verskog značaja i domu velikog broja ogromnih hramova. Ukoliko danas posetimo nalazište u Memfisu, videćemo da su se sačuvali samo hektari i hektari srušenih zidova od nepečene cigle, tako da moramo napregnuti maštu da bismo zamislili njegovu nekadašnju divotu. Što se tiče Tebe, mnogi njeni hramovi stoje i danas, iako su oronuli, ali na obližnjim grobljima sačuvala su se brojne grobnice državnih službenika na čijim su zidovima naslikani prizori iz svakodnevnog života, te nam tako pružaju jedinstvene i tumačenju podložne slike svog doba. S obzirom na pomenutu neravnopravnost očuvanja u korist hramova i grobnica, ne smemo podleći utisku da su Egipćani bili opsednuti religijom i smrću. Doduše, uistinu se čini da su odnos sa svojim bogovima shvatali ozbiljno, ali ne do te mere da većina bude preokupirana njime. Kad je posredi smrt, jasno je da su Egipćani bili opsednutiji životom i nadali se da će duhovno vaskrsnuti u muka lišenoj verziji divne zemlje koju vole.

Uprkos parcijalnim i nesistematskim materijalnim potvrđama pronađenim na raznim mestima, arheolozi i egiptolozi su uspeali da steknu solidan uvid u to kako je izgledao život u starom Egiptu, premda ne možemo nikad biti sigurni da su naše ideje savršeno tačne i potpune. No bez obzira na to, ova knjiga će dati šaroliku sliku jedne konkretne godine – pritom zanimljive godine – tako što će ispričati priče koje će predstaviti presek staroegipatskog društva i neke ljude koji su živeli u toj izuzetnoj zemlji u jedno izuzetno vreme. I uprkos današnjoj opčinjenosti piramidama, mumijama, grobnicama i zlatom, zbog kojih mnogi imaju misteriozne predstave o starim Egipćanima, otkrićete da su oni bili u najvećoj meri ljudi i da su u svome životu od pre više milenijuma proživljavali slične teškoće, radosti i tuge kao i mi sada.

Neka čitalac bude svestan da je svrha ove knjige da stvori utisak o starom Egiptu u doba kad je bio u svome procvatu. Ona je neka vrsta istorijske fikcije, to jest, zajmi ono što znamo i utkiva to znanje u svoju priču. Kao što je već rečeno, većina starih Egipćana bila je nepismena i njihovi glasovi uglavnom su nečujni ako izuzmemo ono što je o njima pisano, prikaze svakodnevnog života na zidovima grobnica i interpretacije arheološke građe. Iako znamo više o vladarima i eliti nego o tim milionima ljudi koji su ih održavali u životu, naša obaveštenost o njima nije ni izbliza potpuna. Moramo shvatiti da čak i priče o njima mogu biti donekle spekulativne. Na primer, iako postoje vrlo sugestivne potvrde da je bilo izvesne kontroverze kad je posredi Tutmozis IV i njegovo nasleđivanje prestola, u ovoj knjizi sam predstavio sopstveni scenario, koji jeste moguć i uverljiv, ali se, s obzirom na oskudnost materijalnih potvrda, ne može potvrditi. Takođe, samo možemo nagađati od čega je umro njegov otac Amenhotep II, pošto ispitivanje njegove mumije dosad nije razotkrilo nikakav poseban uzrok.

Da je ovu knjigu pisao neki drugi egiptolog, nesumnjivo bi stvorio drugačije likove i odabrao drugačije situacije da opiše godinu dana u životu starog Egipta. Međutim, u ovoj knjizi ćete pročitati moju verziju, obojenu mojim ličnim znanjem i iskustvom na tom polju. Nadam se, čitaocē, da će ti biti informativna, zanimljiva i sve vreme zabavna.

Prvi mesec izlivanja reke

ZEMLJORADNIK

Crnilo noći bez meseca smenile su ubledele zvezde i nežna, a potom sve jača plavetna nijansa. Upozoreno svetlošću što je jedva primetno jačala, desetak vrsta ptica priključilo se svojim glasovima iščekivanom veličanstvenom fenomenu koji će se upravo odigrati. Dok se plava boja polako preobražavala u nežnorumenu, obrisi okolnog predela postepeno su postajali vidljivi: palme, akacije i tamna obličja planina u daljini.

Baki je ležao na boku i probudio se bez posebnog podsticaja u taj rani sat, onako kako je navikao svako ko obrađuje zemlju. Zastenjaviši, prevrnuo se na drugu stranu na svojoj asuri i pomirio se s činjenicom da mu više nema spavanja, ili bar trenutno. Njegova dva deteta još su spavala sklopčana na drugom kraju sobe, ali je njegova supruga Mutui predvidljivo bila ustala podosta pre njega i spolja je dopirao njen glas: tiho je pevala dok je započinjala uobičajene svakodnevne kućne poslove. Dohvativši jednu pletenu korpu, zagrabila je iz nje

nekoliko pregršti zrnavlja iz bogate kućne žitnice, pa klekla pred uglačanu kamenu ploču. Ritmični zvuci udaranja i struganja po glatkom kamenu dok se pšenica preobraćala u brašno bili su gotovo podjednako umirujući kao i samo rađanje sunca, koje svakodnevno donosi svetlost i toplotu, ili je bar valjalo nadati se da će nastaviti da se pojavljuje svakog jutra.

Trepćući bunovnim očima, u napetom iščekivanju, Baki se digao da bi prisustvovao nebeskoj drami, te priseo na klupu od cigala ispred svog jednostavnog doma. Ubrzo se već strasno molio da se blistava, topla kugla pojavi na obzorju u svoj svojoj divoti i započne redovno putovanje preko neba. To se nije smelo uzimati zdravo za gotovo. Iako je retko kad doživeo dan koji nije bio makar delimično sunčan, Baki je bio i te kako svestan da bi ta zemlja koju on voli i od koje lepo živi mogla potonuti u hladnoću, mrak i smrt ukoliko se ne bi u dovoljnoj meri upućivale neprekidne molbe, ponude zarad umilostivljenja i izrazi obožavanja. Baki nije dugo čekao i uzdahnuo je od olakšanja kad se na obzorju pomolio rub usplamtele sjajne kugle koja je bog Ra. Pošto je dvanaest sati pre toga nestao na zapadu i umro, Ra je opet uspešno preživeo noć pobeda nad preprekama i opasnostima u Donjem svetu, te se trijumfalno pojavio najavljujući novi dan.

Ra nikad nije ni radio drugačije, ali to je bilo samo zato što je zadovoljan, bar delimično zahvaljujući velikoj mreži sveštenika koji su obavljali službu u velelepnim hramovima i na čijem je čelu bio vrhovni prvosveštenik Aheperu Amenhotep, vladar čitave zemlje. Sveštenici po svoj prilici valjano obavljaju svoj posao, pretpostavljao je Baki. Sunčani bog u svojim raznolikim vidovima i dalje je namiren.

Ra se predočavao u mnogobrojnim varijantama. Mogao je biti viđen kao Rehorahti u obličju velikog kosmičkog soka la čija krila polako guraju plameni disk nebom dok traje obdanica. Mogla se opaziti i njegova sila u vidu divovskog

skarabeja na nebu, koji, kao što njegova zemaljska verzija kotrlja pred sobom kuglu od balege s položenim jajima, gura veliku narandžastu sferu ka zapadu. Ili je to veliki brod što krstari nebesima noseći u sebi bogove? A bio je tu i Aton sa svojim životodavnim zracima, ali možda najjača Raova manifestacija bio je Amon-Ra, otelotvorenje sunca i pobe-donosnog nacionalnog boga, moćnog ali nevidljivog Amona.

Neka od egipatskih božanstava pomenutih u ovoj knjizi (slevo nadesno):

Amon-Ra, Oziris i Izida, Hator i Bes

Amon je u poslednje vreme svakako bio nesavladivo moćan. Njegovi hramovi su bili impozantni, mnogobrojni i bogati, a sveštenikâ je imao u izobilju. Čak i carevo ime Amenhotep – „Amon je zadovoljan“ – redovno je podsećalo ljude na njegovu veličinu. Mada su Ra i Amon bili vrhovni, postojale su još stotine drugih bogova i boginja, duhova i demonâ, koje su Egipćani priznavali i trudili se da ih umilostive, ili da im se povremeno i potčine, a predstavljali su sve zamislive aspekte života i smrti. Postojala je, na primer, boginja Hator, koja je u obličju krave bila majka hraniteljka,

ali je u obličju Sehmet znala da bude svirepa, krvožedna i zaštitnički nastrojena lavica. Među onima blažima i apstraktnijima bio je Tot, koji je mogao da se prikaže kao ptica ibis, a ponekad i kao pavijan, i zastupao je mudrost i pismenost.

Tu je bio i Set, koji je predstavljao kaos, kao i Maat, koja je predstavljala stabilnost. A na onom svetu bilo je mnoštvo raznih entiteta, uključujući Ozirisa, koji je vladao zagrobnim carstvom, punim prevaranata i zlonamernih bića, te predstavljao suđenjem preminulome. Bog sunca Ra morao je da se hvata ukoštac s džinovskom zmijom po imenu Apep, koja je svake noći pokušavala da ga ubije. Bogovi su se katkad predstavljali u ljudskom obličju, ili u vidu životinja koje su se povezivale sa određenim bogovima, ili s ljudskim telom i odgovarajućom životinjskom glavom. Ako neko nije znao da čita hijerogliffe, ukras na glavi kipa ili naslikane figure pomagao mu je da razlikuje bogove ukoliko izgledaju slično.

Baki je bio zemljoradnik i iskreno je voleo svoju zemlju uprkos neumoljivim mukama teškog fizičkog rada. Dok je stajao zagledan u prostranstvo sveže uzoranih njiva, ispunila ga je duboka zahvalnost na njenoj lepoti i obilju plodova koje daje. Njive su se nalazile duž obala veličanstvene reke što je vijugala s juga na sever da bi se izlila u Veliko zelenilo, more za koje je Baki samo čuo (Sredozemno more). Kako su verovali da ravnu zemlju okružuju vode nad njom i vode pod njom, stari Egipćani su zamišljali da Nil ističe iz nekog donjeg izvora, daleko na jugu.

Sama reka Nil bila je veliko čudo. U normalnim godinama nadošla bi i povukla se u rasponu od nekoliko meseci i ostavila za sobom njive obnovljene crnim plodnim blatom savršenim za uzgajanje osnovnih biljnih kultura poput pšenice, ječma i lana. Zbog te redovne poplave i njenih bogatih plodova Baki i njegovi sunarodnici zvali su svoju zemlju *Kemet* – Crna zemlja – što se odnosilo na plodnost njenog tla, zahvaljujući kom je njen narod cvetao.